

O ELEGANTE CORNUDO

contos do TÍO-VIVO

Xosé Salvadores

Cercado na Fraga Vella, Mondoñedo.

Houbo un tempo, non hai moitos anos, en que a nosa fauna era esplendorosa. Tiñamos practicamente de todo o que podiamos ter nesta latitude atlántica. Pero a finais do século XIX e principios do século pasado, chegaron de xeito masivo as armas de fogo e a revolución industrial. A fauna sufriu de forma calamitosa e especies emblemáticas desapareceron: o oso, o cervo, o lobo cerval, a aguia, a cabra...

Dos extinguidos, o cervo era o que máis presenza tiña na nosa cultura. Estaba, xa hai milleiros de anos, insculpido nos penedos rituais ciscados polos nosos montes, cunha grande carga simbólica (estaban dotados de boas cornas e bos órganos sexuais). Do deus celta Cernunno, que tiña a cabeza adornada cunha boa cornamenta de cervo, e da deusa romana Diana, acompañada por un cervo, algo quedaría. Nos poemas de amigo do trobador galego do século XIII, Pero Meogo, o cervo é protagonista: *E nas verdes herbas / vi anda-las cervas / meu amigo / e nos verdes prados / vi os cervos bravos / meu amigo.*

Os nomes dados aos concellos de Cervantes e Cervo, ou Vilanova da Cerveira, hoxe en Portugal, non poden ser casuais. Hai abundosa toponimia con fragas, fontes, penas, agras, corgas ou regas do cervo. E, sen dúbida, a triste historia da cervo branca, recollida por Carré Alvarellos na contorna do Castelo de Doiras, fálanos dun pasado onde o cervo e as cervas corrían e brincaban velozes polo nosos prados.

Logo comezou a decadencia. A culpa quizais a tivo a nobreza, que nalgún momento subiu os cervos aos seus escudos para representalos, ao tempo que practicaba a súa caza, dándolle unha distinción que fixo do desgraciado cervo peza cinxética moi cobizada.

Seoane xa dicía no s. XIX que "en corto número quedaban retirados ao máis espeso dos grandes bosques". Ata chegar á imperdoable extinción total, que o escritor e cazador Castroviejo di que foi, a mediados do século XIX, precisamente no concello de Cervantes. A caza foi sen dúbida, a responsable da súa desaparición e, aínda que sacase algunha fame naqueles anos miserentos e de emigración, nunca podería estar xustificada.

CORNAS, CAZA E LOBO

Se por algo destacan os cérvidos é pola súa elegancia, pero, o que máis chama a atención son as fermosas cornas coas que adornan a súa testa os machos e que renovan todos os anos, cornos que locen con grande maxestosidade e algo de presunción, e que utilizan para enfrontarse aos seus competidores no tempo do celo ou para defenderse dos seus inimigos. En tempos, atribuíanlles propiedades medicinais.

A escorna ou caída das cornas dáse en primavera, que é cando tamén comezan a saírles as novas. Nos primeiros anos de vida, a cada ano, maior número de gallas. Cando xa están ben formadas, as cornas distínguense en diferentes partes: roseta, pau, loitadeira, contraloitadeira,

punta e coroa. A partir dos dez anos, din os entendidos, empezan a dexenerar e o número de gallas non se corresponde exactamente cos anos que ten o portador.

Os cervos ou veados, *Cervus elaphus*, nacen ao final da primavera, despois de 8 meses de xestación. Durante 4 ou 5 meses maman das súas nais, que viven en mandas e non gastan cornos. Xa de adultos, se son machos, andarán sos ou en fatos de colegas dun tempo. Durante o día, os cervos gustan de estar remoendo en repouso no medio das fragas; ao cerrado da noite, pónense en movemento cara aos prados onde van pacer.

Os cervos que hoxe campan nos nosos montes son froito das repoboacións. Antes de andar ceibos, estiveron en cercados, que acabaron rompendo ou foron abertos para que marchasen. Permiútese a súa caza no Invernadoiro, no Eume ou no Xistral, onde, segundo me din, este mesmo ano abateron un con 16 puntas! Hai que supoñer que permiten a súa caza porque a poboación existente garante a continuidade da especie.

Os cazadores aseguran que, segundo o ano, hai máis ou menos cervos en función do lobo, por ser unha das súas presas. Sería oportuno que nas contas que bota a Administración para a xestión do cervo tivese presente estas baixas para favorecer o equilibrio natural, contando con que o depredador precisa de fauna salvaxe para conservarse, e así, evitar no posible ataques ao gando. E que tamén considerase a expansión da especie para recuperar os espazos perdidos que naturalmente lle pertencen. Así, todos saíramos gañando.

BIBLIOGRAFÍA:

Guía dos mamíferos de Galicia. Díaz d'a Silva, J.I. e Cartelle, Y. Baia Ed, 2007.

Viaje por los montes y chimeneas de Galicia. Castroviejo, J.M. e Cunqueiro, A. Espasa Calpe, 1978.

O libro da caza. Álvarez Blázquez, XM. Ed. Castrelos, 1959.

Petróglifos con cervos.

XILBARDEIRA (*Ruscus aculeatus*)

Marga Miguens

En Galiza é unha planta moi recoñecida, case tanto como o acivro. Destaca a finais do outono polo seu froito e podémola atopar, pero non moi abundantemente, a carón dos nosos ríos. Ademais de xilbardeira é coñecida con diferentes nomes, segundo a zona de Galiza onde nos atopemos. En Catoira e arredores chamámoslle "rañacús", nome que, curiosamente, non aparece no libro *Nomenclatura vernácula da flora vascular galega*, editado pola Xunta de Galicia en 1992 e de autores varios. O máis parecido é "rascacú". Supoño que na miña zona somos moi dados a inventar ou modificar os nomes, de aquí, a nosa riqueza lingüística.

Moitos deses nomes son iguais ou parecidos aos doutras plantas e poden dar a equivoco, polo que o nome científico é o que nos vai asegurar de que planta estamos a falar. Nesta ocasión é o *Ruscus aculeatus*. O seu apelido "aculeatus" provén do latín e significa espiña, pola terminación punzante das súas falsas follas que, ao tocalas, pinchan, e bastante. De aquí se entenden os demais nomes cos que se coñece este arbusto: rascacú, picaceira, picanceira, picantel ou, mesmo, azoutacristos, facendo referencia ao cristianismo.

A xilbardeira é un arbusto perenne que está sempre verde, pode chegar a medir 1 m ou 1,5 m de altura. En Galiza, podemos atopalo nas catro provincias galegas, aínda que é orixinario de Eurasia. Medra a gusto nos bosques máis escuros e húmidos da nosa xeografía, sempre en zonas baixas e abrigadas de carballeiras, soutos, aciñeirais, corticeiras, etc., e non moi lonxe dos ríos.

Unha das súas curiosidades máis destacábeis é o seu talo, que ademais de ser moi ramificado, pode ser de dous tipos, un redondo e outro máis plano, similar a unha folla. Mais, en realidade, nestas formacións agóchanse as verdadeiras follas e flores. Estas "falsas follas" ou filóclados, como se coñecen botanicamente, están dispostas de forma alterna.

Ramsés Pérez

Cada unha delas ten un tamaño duns 2 cm, forma de lanza e ovalada e remata nunha espiña. As follas da xilbardeira son tan pequeniñas que case non se ven. Son escamas de apenas 3 mm e nacen no pé desas falsas follas. O mesmo sucede coas flores, saen na primavera detrás dos filóclados e pasan desapercibidas polo seu pequeno tamaño. Son de cor verde clara ou branca, unisexuais e dioicas (plantas macho e femia).

Das flores saen os froitos a finais do outono, que duran case todo o inverno. Son redondos, de cor vermella intensa e poden chegar a medir 1 cm de diámetro. Dentro do froito agóchanse unha ou dúas sementes grandes e amarelas. Este froito vermello tan rechamante, que nos lembra ao acivro, é moi decorativo e tamén se usaba como adorno nas datas do Nadal.

O rascacús posúe propiedades medicinais. Atópanse nas súas raíces e rizomas, destacando a vasoconstrictora, desinflamatoria e diurética. Polo tanto, é empregada como remedio contra as varices, hemorroides e, mesmo, trastornos capilares. Tamén axuda no tratamento da pel delicada e, como loción, despois do afeitado ou despois de tomar o sol.

Nalgúns lugares consúmense os brotes novos como se fosen espárragos e, incluso, as súas sementes son usadas como substitutas do café. Pero moito coidado coa ingestión dos seus froitos, que a pesares de ser moi apetecíbeis, son tóxicos e poden provocar vómitos, diarreas e convulsións. O rascacús tamén é empregado en xardinería para a formación de pequenas sebes ou manchas dun alto valor ornamental.

Ao igual que o acivro, este arbusto é un dos meus favoritos. Sempre alegra a vista atopalo, paseando a carón dun río ou por unha zona boscosa en pleno inverno. Esperemos que isto sexa así durante moitos anos, e que conservemos a xilbardeira no seu hábitat e non nos floreiros das nosas casas.

Ramsés Pérez

